

Hayvan Hakları ve Hayvan Refahı: Felsefi Bakış - Nesnel Arayışlar

Türker Savaş*, İsmail Yaman Yurtman, Cemil Tölu

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü, Çanakkale

*e-posta: tsavas@comu.edu.tr; Tel: (286) 218 00 18/1331; Faks: (286) 218 05 45

Özet

İnsanın hayvana bakış açısını sistematikleştirme gayreti köklü bir geçmişe sahiptir. Evcilleştirme, yaşamı sürdürebilme sorumluluğunu üstlenme anlamında söz konusu sürecin önemli kilometre taşlarından birisini oluşturmuştur. Diğer taraftan, dünyayı paylaştığımız canlılar olmaları düzlemindeki bir bakışla insan-hayvan ilişkisinin tanımlanmasının daha karmaşık felsefi bir tartışmaya dönüşmesi kaçınılmazdır. Hayvan refahına olan duyarlılığın sorgulanması felsefi düzlemde bir tartışma, hayvan refahının sağlanması ve kontrolü ise bilimsel düzeyde bir uğraş olarak tanımlanabilir. Söz konusu tartışma ve uygulama alanları biri birlerinden yoğun olarak beslenmektedir. Günümüzde hayvan refahına ilişkin hukuki düzenlemelerin toplumsal bir mutabakat metni olarak benimsenmesinde birçok faktörün rol oynadığı söylenebilir. Toplumun sosyal ve kültürel birikimleri, moral değerler ve karşılık oluşturmakla birlikte refah düzeyi bunların başlıcalarıdır. Bu çalışma ile, insan-hayvan ilişkisini sistematikleştirme gayretlerinin tarihsel gelişimi ışığında “günümüzde hayvan refahı nedir?” sorusuna verilebilecek farklı cevapların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İnsan-hayvan ilişkisinin endüstriyel bir süreç içerisinde var olduğu durumların konuya ilişkin yaklaşımlarda yaratabileceği farklılıklar ile hayvan refahının nesnel tanım ve tespitine yönelik bilimsel gayretler çalışmada ele alınan diğer konuları oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: *Antropozentrizm, Fizyosentrizm*, hayvan refahı göstergeleri, zootekni uygulamaları

Animal Rights and Animal Welfare: Philosophical View – Objective Pursuit

Abstract

The effort of human to systemize his view for animal has a long history. Domestication as a meaning of commitment to survive is one of the most crucial milestones in this period. On the other hand, it is not difficult to predict that the description of man-animal relation with the perception that animals share this planet with humans can lead to a complex philosophical argument. In this regard, it can be put forward that the questioning of the sensibility to animal welfare is an argument at philosophical level, whereas the provision and control of animal welfare conditions is a pursuit at scientific level. The argument and the application areas largely support each other. Many factors play important roles in the perception of constitutional regulations on animal welfare as a public agreement document. Social and cultural achievements, ethical values and welfare level are the main factors. This study aimed at analyzing the different responses to the question of “What is animal welfare?” in the light of historical development of efforts on systemizing man-animal relation. Possible impacts of man-animal relation in an industrial period on animal welfare approaches and scientific efforts towards objective description and determination of animal welfare were also dealt with in the present study.

Key words: *Anthropocentrism, Physiocentrism*, animal welfare indicators, animal management practices

Giriş

Hayvan refahı yada gönenci, özellikle uygulamacılar tarafından toplumsal gereksinim doğrultusunda görev edinilmiş bir alandır. Diğer taraftan hayvan refahı, hayvan ile ilgili tüm alanları ve kişileri ilgilendiren bir konudur. Konu üzerinde yürütülen her türlü çalışma, insanların hayvanlara “gereksinimi” olduğu müddetçe sürecektir. Dünya ekosisteminin parçaları olarak insan ve diğer hayvan türlerinin birbirlerine olan gereksinimlerinin (insanın dünya ekosisteminin işleyişine katkısı bilinmese de) bitmeyeceği düşünüldüğünde konuyla ilgili çalışmaların da son

bulmayacağını söylemek güç değildir; velev ki tüm sorular aydınlatılmamış olsun !

Avrupa Birliği’nde hayvan yetiştirme ile ilgili neredeyse tüm hukuki düzenlemelerde hayvan refahına atıflar bulunmaktadır. Bunun da ötesinde hayvan refahı başlı başına hukuki düzenlemelere konu olmuştur. Konu Ülkemizde de, özellikle Avrupa Birliği müktesebatına uyum yasaları çerçevesinde hukuk açısından gündeme gelmiş ve bu anlamda bazı düzenlemeler yapılmıştır (Karaağaç, 2007; Özgür, 2007).

Hayvan refahı disiplini kaynağını hayvan hakları ve hayvan koruma felsefesinden almaktadır. Konunun

pozitif hayvan bilimleri kapsamında ele alınması daha sonraki zaman diliminde gerçekleşmiştir (Fraser, 1999). Bu makalede hayvan konusundaki felsefi bakış açılarından yola çıkılarak hayvan refahı bilimsel düzlemine ulaşılamaya çalışılmıştır.

Hayvan Refahının Felsefi Temellerine Kısa bir Bakış

İnsan davranışları, insanın biyolojisinden ziyade kültürel ve moral etkilerle şekillenmektedir. Felsefeciler insanların çevreleri ile ilgili moral değerler oluşturmak zorunda oldukları konusunda hemfikir olmakla birlikte, yöntem konusunda farklı düşünceler ileri sürebilmektedirler. Yani moral sistem insanlara özgüdür ve insanlar tarafından anlaşılabilir. İnsanların hayvanlara ilişkin düşünce ve davranışları da bu kapsam içerisinde düşünülmelidir.

Hayvan ve hayvana karşı davranış farklı kültürel birlikliliklerde (dini, etnik, siyasi) birbirinden oldukça farklı algılanabilmekle birlikte, temelde iki yaklaşımın var olduğu söylenebilir; *antroposentrizm* ve *fizyosentrizm*. İnsan merkezli bir yaklaşımı ifade eden antroposentrizm, insan dışındaki varlıkların değerini insana yararları ile ölçmektedir. Antroposentrizmde insanın çevresine ilişkin etik değerlerin oluşturulmasında, (1) temel gereksinim bakımından insanın doğaya bağımlı olduğu, (2) doğanın, maddi değerlerin ötesinde, estetik nedenlerle insanın mutlu olmasını sağladığı ve (3) doğaya saygılı olmanın insanın diğer insanlara da saygı duyması konusunda eğitici olduğu şeklindeki üç yaklaşım rol oynar (Anonim, 2007). Bu etik model çerçevesinde karşımıza katı bir antroposentrizm ile yumuşak bir antroposentrizm çıkmaktadır. Descartes'in (1596-1650) öğretileri katı bir antroposentrik anlayış taşımaktadır. Descartes çevreyi madde ve ruh olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre hayvanlar ve insan vücudu maddedir. Ancak, Descartes insanın ayrıca bir ruha sahip olduğunu söylerken hayvanların birer makineden farksız olduklarını ileri sürmüştür. Kant (1724-1804) ise hayvanların da acı ve ıstırap çekebileceklerini ifade etmesine karşın, onların değerlerinin ve haklarının olmadığını ifade etmektedir. Yumuşak antroposentrizmde insan her şeyin üzerinde yer alır. Ancak yumuşak antroposentrizmi savunanlar katı bir antroposentrik anlayıştan farklı olarak, hayvanlara da "insanca" muamele edilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (von den Berg, 2005a; b). Ne var ki, söz konusu bakış açısı dahilinde hayvanlara insanca yaklaşılmasına dair öngörünün temelinde hayvanın "değeri" değil, insanın insanlık dışılıktan korunması anlamındaki endişe rol oynamaktadır.

Temeli Aristoteles'e (M.Ö. 384 – M.Ö. 322) kadar dayanan fizyosentrizmde ise moral statü farklı "şiddette" doğaya yayılmaktadır. Antroposentrizm nasıl ki insanı merkezine alıyorsa, fizyosentrizm de doğayı merkezine alan bir felsefi yaklaşımdır (Seifert, 2007). Fizyosentrizm içerisinde de yaklaşım farklılıkları görülmektedir. Bunların içerisinde özellikle ikisi öne çıkmaktadır. Fizyosentrizmin bir ucunda yer alan *patosentrizm*de ıstırap duyabilme "yeteneği" canlıya etik bir değer kazandırmaktadır. Bugünkü bilgi birikimimiz doğrultusunda omurgalı türleri bu yaklaşım dahilinde değerlendirmemiz mümkündür. Buna karşın diğer uca yer alan *biyosentrizm* ise tüm canlılara bir "haysiyet" atfetmektedir. Albert Schweitzer (1875-1965) ile özdeşleşen bu etik düşünce "canlı olmanın onuru" ifadesinde kendini bulmaktadır (Körtner, 2003; Mayr, 2003; von den Berg, 2005a; b; Luy, 2006).

Beş büyük Dünya dininden Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın hayvanlara bakış açısının antroposentrik olduğu söylenebilir (Kasapoğlu, 2005; Weish, 2006; Freundt, 2006). Özdemir (2006) "Kur'an'a Göre Çevre" başlıklı makalesinde Kur'an'ın diğer semavi dinlere göre hayvanlara farklı bir konum verdiği ve onlara daha olumlu yaklaştığı yorumunu getirmektedir. En'am suresinin 38. ayetinde "yürüyen ve uçan" hayvanların ümmet oldukları bildirilmektedir. Buna karşın Yahudi-Hıristiyan geleneğine göre insanlar Tanrıdan Dünya üzerindeki tüm canlılara hükmetme yetkisi almışlardır (Weish, 2006). Hinduizm ve Budizm'de ise insan ve hayvanın karakterlerinin aynı olduğu, her ikisinin de duygulara ve ölümsüz bir ruha sahip olduklarına inanılmaktadır (Freundt, 2006). Benzer yaklaşımı Kızılderili Reisi Seattle'nin 1855 yılında ABD Başkanı'na yaptığı konuşmada da hissetmek mümkündür: "... rüzgar çocuklarımıza da ruh vermeli... Hayvanlar olmadan insan nedir ki?... Bizim çocuklarımıza öğrettiğimizi sizler de çocuklarınıza öğretin: Dünya bizim anamızdır" (Anonim, 2008).

Rasyonalist Bir Yaklaşımla Hayvan Haklarına Bakış

Şu anki bilgi birikimiz, insanın yaşamını sürdürebilmesi için hem bitkisel hem de hayvansal ürünlere gereksinim duyan bir canlı olduğu yönündedir. Diğer bir ifadeyle, aksi ispatlanıncaya kadar, insan beslenme sistematığı bakımından *omnivor* olarak sınıflandırılmaktadır. Bu anlamda insan-hayvan etkileşiminin, en azından hayvanlardan yararlanma anlamında süreceği öngörülebilir. Bu öngörü, biz insanların hayvan karşısındaki duruşumuzu sistematize etmek gerekliliğini de beraberinde getirmektedir.

Dünyadaki hiçbir canlı türünün diğer bir türe “üstünlüğü” yoktur. Buna insanlar da dahildir. Ancak türlerin, birbirlerinden farklı biyolojik yetenekleri vardır. Her türün bir bütün olarak biyolojisi, onun diğer bir tür ile ilişkisini düzenlemektedir. Bilindiği gibi bu olgu ekolojinin araştırma sahasına girmektedir. Ekoloji canlı olarak insanı da kapsar. İnsanı biyolojik olarak diğer türlerden farklı kılan en önemli özelliği gelişmiş beyinsel yetileridir. Bu yetisi insana, yine bir biyolojik gereksinimi olan açlığını, bitki ve hayvan yetiştirerek giderme olanağı vermektedir.

Yukarıdaki düşünsel yaklaşım, biyolojimiz çerçevesindeki gereksinim ve yeteneklerimizin “ahlak dışı” davranışlarımızın bahanesi olarak takdimi şeklinde görülebilir. Ancak girişte de ifade edildiği gibi, şu anki bilgi birikimiz yalnızca insanların “moral değerleri” olabileceğini ortaya koymaktadır. Açıkçası bu durum, biyolojimizin davranışlarımıza bahane değil, bilakis ahlaklı davranmamıza gerekçe oluşturduğunu gösterir. Bu yaklaşım şekli insanı çevresine karşı saygılı olmaya zorlar. Nitekim insanın beyinsel yetileri ona aynı zamanda çevresinin sorumluluğunu yükler. Özetle, hayvan yetiştiren insan, hayvanların -mümkün olduğunca bilimsel bulgular neticesinde tanımlanan-biyolojilerinin öngördüğü şekilde yaşamlarını sürdürmelerini sağlama yükümlülüğü ile karşı karşıyadır.

Hayvan Refahı Çalışmalarına Neden Gerek Duyuyoruz ?

Bessei (2006), Caspar’a atıfta bulunarak toplumun “hayvanlardan yararlananlar” ve “hayvanları koruyanlar” olarak ikiye ayrıldığını, bu nedenle-insan hayvan ilişkisini yasal olarak düzenlemenin kaçınılmaz olduğunu bildirmektedir. Hayvan hakları ve koruma konusunda, özellikle batı toplumlarında -fanatik hayvan hakları korumacıları bir yana bırakılırsa- bir uzlaşma gerçekleşmiş, bu uzlaşma kendini yasal düzenlemeler ile ifade etmiştir. Asgari müşterek olarak adlandırabileceğimiz ve yasal düzenlemelerde vücut bulan hayvan hakları ve hayvan koruma felsefesinin temel ilkesi “insanın dünyayı paylaştığı canlı olarak hayvanların yaşamını ve refahını koruma sorumluluğunun bulunduğu ve hiç kimsenin hayvanlara, makul bir gerekçe olmadan acı, ıstırap ve zarar veremeyeceği” şeklinde ifade edilebilir (Luy, 1998).

Her ne kadar toplumumuzda yeterince tartışılmadıysa da, Ülkemizde de artık 24.06.2004 tarihinde 5199 no ile yasalaşarak yürürlüğe girmiş olan “Hayvanları Koruma Yasası” bulunmaktadır (Savaş ve ark., 2006).

Yasa daha çok ev ve süs hayvanları yetiştiriciliğini bağlar bir görüntü çizmektedir. İlgili yasanın uygulama yönetmeliğinin amaç bölümünden bu izlenim edinilmekle birlikte, yasanın ilgili maddesinden, yasanın tüm hayvanları (yabaniler de dahil) kapsadığı da anlaşılmaktadır. Yasa hayvanların eşit olduklarını ve özellikle türlerine özgü yaşam koşullarının (bakılması, beslenmesi, barındırılması ve taşınması) oluşturulmasını emretmektedir. Bu nedenlerle, hayvan yetiştiriciliği ile meşgul olan tüm kesimlerin hayvan refahına yönelik çalışmasının yasanın emirlerini doğru bir şekilde yerine getirmek açısından zorunluluk oluşturduğu söylenebilir. Yasalar toplumsal uzlaşma zeminleri olarak düşünüldüğünde, hayvan refahının toplumun talebi olduğu çıkarsamasına ulaşmak mümkündür. Ancak, düşünsel düzeydeki isteklerin uygulama düzeyinde gerçekliğe dönüşebilmesinde bireysel ve toplumsal bilinç düzeyinin taşıdığı önem göz ardı edilmemelidir. Hayvan yetiştiricilerinin tüketici talebini karşılama zorunlulukları nedeniyle bu alana da yatırım yapmaları gerektiği açıktır. Tüm bunların ötesinde ve belki de hepsinden önemli bir şekilde, hayvan refahı çalışmaları moral değerler açısından bizlerin sorumluluğu altındadır.

Hayvanın Kendini “İyi Hissetme Hali”

Gerek hayvan koruma felsefesi gerekse bu anlamda yasada vücut bulan uygulaması, hayvanların refahlarını garanti altına almamız gerektiğini ortaya koymaktadır. Hayvan refahı teorisinin kökleri her ne kadar felsefede olsa da, refah göstergeleri ve çözümlenmeleri bakımından tamamıyla pozitif bilimlerden beslenmektedir. Daha açık bir tanımlama ile neden hayvan refahına gerek duyuyoruz sorusu felsefi düzlemde bir tartışma, hayvan refahını nasıl sağlarız ise bilimsel düzlemde bir faaliyettir. Bu bakımdan hayvan refahı bilim disiplininin “hayvanın kendini iyi hissetme hali” nin (well-being) tanımlanması odaklı olduğu söylenebilir.

İnsan hemcinsinin ruhsal ve fiziksel durumundan konuşarak haberdar olabilmekte yada kendini onun yerine koyarak görece bir değerlendirmeye ulaşabilmektedir. Elbette ki karşımızdaki insanın ruh halini onun gibi algılamamız mümkün değildir. Ancak belli bir çevre etmeniyle karşılaştıklarında hayvanların ruhsal ve fiziksel durumlarını “algılamak” çok daha zordur. Bu anlamda hayvanlar için öncelikle “iyi hissetme” kavramının ne anlama geldiğini tartışmakta yarar vardır.

Dawkins (2006) tanımlamada yaşanan güçlükler

bakımından hayvan refahı ile insan refahı arasında önemli farklılıklar bulunmadığını söylemektedir. Yazar insan için “iyi olma halini” sağlıklı ve genel olarak olumlu duygular içerisinde olmak olarak tanımlamaktadır. Weber ve Valle Zarate (2005), “iyi hissetme” olgusu için belli bir tanımlamanın olmadığını, birçok yerde tanım endişesi duyulmadan kullanıldığını, aynı zamanda söz konusu olgunun tanımı anlamında literatürün çok geniş olduğunu bildirmektedirler. Bessei (2006) “İyi hissetme” nin kelime anlamı olarak olumlu bir duyguyu ifade ettiğini vurgulayarak, hayvanı etkileyen olumlu ve olumsuz duyguların bir bilânçosu olarak ifade edilebileceğini belirtmiştir. Yazara göre bu tanım, vücut kusurlarından, hastalıklardan, fizyolojik bozukluklardan, stresten, açlıktan, susuzluktan, soğuktan, sıcaktan, korkudan, psişik bozukluklardan uzak olmayı; normal bir vücut gelişimine, normal verime, normal üreme yeteneğine, olumlu uyarılara, olumlu tecrübeler ve adaptasyon yeteneğine sahip olmayı içermektedir. Duncan ve Dawkins (1983) “iyi hissetme hali”ni hayvanın çevresiyle uyum içerisinde olması, içinde yaşadığı çevreye mental ve fiziksel acıya maruz kalmadan uyum gösterebilmesi ve sağlıklı olabilme hali olarak tanımlamışlardır. Halverson (2001) ise “iyi hissetme” bağlamında hayvanın normal davranışlarını sergileyebilmesi, eziyet çekmemesi, normal gelişme ve üreme etkinliği göstermesi ve bağışıklık sisteminin iyi çalışması tanımlamalarını sıralamaktadır.

Sambraus (1992)’a göre hayvanın “iyi hissetmesi”, ağrısı ve ıstırabı bilimsel açıdan kanıtlanamaz. Yazar bunun aksi söylemlerin insan merkezli bakış açısının (antropomorfizm) sonuçları olduğunu iddia etmektedir. Von Borell (1999) hayvanın kendini “iyi hissetmesi” teriminin pozitif bilimsel yöntemlere açık olmadığını, bu nedenle bunun yerine hayvana veya türe “uygun” (suitable to animal) teriminin kullanıldığını ifade etmektedir. Scheibe (1997) hayvanlara ilişkin “duygusal” dışavurumun fizyolojik olarak açıklanabilir nitelikte olduğunu ancak hayvanın öznel algısına erişimin mümkün olmadığını bildirmektedir.

Görüldüğü gibi hayvanlar için “iyi hissetme” kavramını tanımlamak oldukça zordur. Tanımı üzerinde dahi bir uzlaşma sağlanamamış olan bir olguyu doğa bilimlerinin bir nesnesi haline getirmek daha da zordur. Ancak bu alandaki çalışmaların günümüzde hayvanların kavrama yeteneklerinin sorgulandığı düzleme değin yükseldiği görülmektedir (Cooper ve ark., 2003; Croney ve Newberry, 2007; Croney ve ark., 2007).

“İyi olma hali”, yani hayvanın öznel duygu, acı-ağrı,

“mutluluk” ve ıstırabı hakkında karar vermede (en azından yüksek organizasyonlu hayvanlar için) insan ile benzerliği baz alınabilir. Zira insanın birçok hayvan türü ile temel fizyolojik mekanizmalar anlamında benzerlik gösterdiği bilinmektedir. Bu bağlamda Bessei (2006) hayvanların insanlara benzer şekilde ıstırap çekebilecekleri varsayımının homolog ve analog çıkarsamalara atfedildiğini ifade etmektedir. Homolog çıkarsama insan ve hayvanların merkezi sinir sistemi düzleminde benzer duyuşal ve motor aktivitelere sahip olduğu üzerine kurulmuştur. Analog çıkarsama ise yine insan ve hayvanların benzer morfolojik, fizyolojik ve davranışsal özelliklerine dayanmaktadır (Sambraus, 1992; Scheibe, 1997; Bessei, 2006).

Hayvan Refahı Göstergeleri

Hayvan refahı konusundaki gelişmeleri ülke farklılıkları temelinde değerlendirdiği çalışmasında Fraser (2008), hayvan refahına olan ilginin küreselleşmesine dikkati çekmektedir. İlgili makalede, Dünya Hayvan Sağlığı Organizasyonu (OIE) tarafından taşıma, kesim ve salgın hastalıkların kontrolü nedeni ile yapılması gereken kesimlere yönelik 2005 tarihli düzenlemenin aralarında konuya ilişkin ulusal nitelikli düzenlemelere sahip olmayanların da bulunduğu 167 ülke tarafından kabul edildiği şeklindeki bildiriş oldukça ilgi çekicidir. Yazarın konuya ilişkin saptamaları, hayvan refahının ölçülmesinde kullanılabilecek yöntemlere olan gereksinimin boyutlarını sergilemesi bakımından önem taşımaktadır.

Broom (1991) yaşam süresi boyunca üreme açısından sergilenen başarının özellikle yabani koşullarda en önemli ve doğrudan refah ölçütü olarak kabul edilebileceğini vurgulamıştır. Yazar, hastalık gözlenme sıklığı ve hastalıklara olan yatkınlığın, barındırma koşullarının belirleyicisi olarak vücut hasarlarının, adrenal aktivite ile ilişkilendirilebilecekler başta olmak üzere bazı hormon ve enzim seviyelerinin de refah belirleme ölçütü olarak kullanılabileceğini bildirmektedir. Araştırmacıya göre çevresel koşullardaki güçlükler karşısında değişim gösterdiği bilinen davranış özellikleri de önemli refah ölçütleri arasında yer almaktadır.

Görece kolay kaydedilebilmeleri ve yorumlanabilmeleri davranış özelliklerine hayvan refahı tanımlayıcıları arasında ayrı bir yer kazandırmıştır. Konu ile ilgili bir çok alanda hayvan refahı ve hayvan davranışlarının birlikte anılıyor olmasının bu ilişkinin gücü konusunda örnek gösterilmesi mümkündür (Savaş ve Yurtman, 2008). Hayvan refahı açısından olumsuz koşullardan

korunmanın tanımlandığı “Beş Temel Özgürlük” içerisinde hayvanların türlerine özgü etolojik gereksinimlerini karşılayabilme hakkı da yer almaktadır (Halverson, 2001).

Davranışlar söz konusu olduğunda ilgi genellikle kötü bir refah göstergesi olarak normal olmayan ve zarar verici nitelikteki davranış özellikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Agresyon, tüy gagalama, kuyruk ısırma ve stereotipik davranışlar bu anlamda sıralanabilirler. Ancak kötü bir refahın göstergesi olarak sıralanan davranış özelliklerinin birden fazla kökene sahip olabilme potansiyeli önemli sorunlar yaratabilmektedirler. Bu nedenle davranışa yönelik çalışmaların önemli bir bölümü bu alana yönelmiştir (Gonyou, 1994).

Genel bir bakış ile değerlendirildiğinde refah ve üretim özellikleri arasında doğrusal bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda belli koşullar altında üretim özelliklerindeki değişimlerin yönü ve şiddeti uzun yıllardan bu yana refahın belirleyicisi olarak kabul edilmiştir. Ancak, söz konusu yaklaşımın bazı yanılsamalara neden olabilmesi de mümkün gözükmektedir. Keeling ve Jensen (2002) süt sığırlarında yüksek verimin kendi başına sorun kaynağı olabilme potansiyeline sahip olduğuna, performans özelliklerindeki düşüş ile olan ilişkilerinin aksine, yüksek performans özelliklerinin her koşulda arzulanır seviyedeki refahın garantisi olamayacağına dikkat çekmektedirler.

Organizmada olumsuz çevre koşulları altında gerçekleşen değişimler biyokimyasal, hematolojik ve endokrin nitelikli bazı özelliklerin refah ölçütü olarak kullanılabilme gücünün sorgulanmasına neden olmuştur (Hocking ve ark., 1996; Grandin, 1997; Candiani ve ark., 2008). Diğer taraftan farklı duyuşsal süreçler dahilinde beyin değişik bölgelerinde aktivitenin arttığı bilinmektedir. Bu anlamda son yıllarda “elektroensefalografi” (EEG) ve/veya “işlevsel manyetik rezonans görüntüleme” (fMRI) teknikleri hayvanların duygularının anlaşılması açısından umut vaat etmektedir (Bessei, 2006).

Refahın tanımlanmasında yararlanılabilecek yeni ölçütlerin saptanması ve uygulamada kullanımlarına ilişkin çalışmalara olan gereksinim artarak devam etmektedir. Refahın biri birinden bağımsız ve etkileşim içinde olabilen faktörlerin etkisinde şekillenen doğası nedeni ile özellikle uygulamaya yönelik bilimsel çalışmalara ve yeni yaklaşımlara talep vardır. Refahın tanımlanmasında bilinen ölçütlerden hangi oran yada

ağırlıkta yararlanılacağına tespiti konusunda önemli çalışmalar olmakla birlikte (Bracke ve ark., 2001; Bracke ve ark., 2002; Stull ve ark., 2005), halen günümüzde gelinen nokta tatmin edici değildir.

Zootekni Uygulamaları Bağlamında Bir Değerlendirme

“Zootekni Uygulamaları” başlığı altında değerlendirilebilecek işlemler her türden üretim sistemi ve hatta insan hayvan ilişkisinin var olduğu her türlü çevrede süregelmiştir. Söz konusu uygulamaları boynuz köreltme, kuyruk kesme, gaga kesme gibi özelleştirilmiş başlıklar altında değerlendirmek mümkün olmakla birlikte, genel bir yaklaşım ile hayvansal üretimi zootekni uygulamalarının bütünü olarak tanımlamak da olasıdır. Zira besleme amaçlı yemleme programlarının seçimi ve uygulaması ve “sağlık koruma” başlığı altında değerlendirilebilecek uygulamaları da bu başlık altında değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda türe, yaşa, cinsiyete ve üretim yönüne bağlı bir şekilde özelleştirilebilecek olan zootekni uygulamalarını taşıdıkları amaçlar bakımından gerekli kılan nedenlerin varlığından söz edilebilir. Konuyu bu makalenin sınırları içerisine taşıma isteğimiz, çoğunluğu refah odaklı bu tip uygulamaların doğaları bakımından ve en azından belli bir zaman diliminde refahı bozucu etkilere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Günümüzde bir çok zootekni uygulaması açısından geçerli olan söz konusu ikilem üzerindeki tartışmalar bu açıdan önem taşımaktadır.

Boynuz köreltme, hayvanlar arasındaki olumsuz etkileşimlerin azalmasına yardımcı olabilmektedir. Boynuzlu keçilerde boynuzsuzlara göre agresif etkileşim sıklığı yükselebilmekte (Tölu ve Savaş, 2007), boynuz köreltme sonrasında hayvanların biri birlerini ve kendilerini yaralama riskleri azalabilmektedir (Tölu, 2005). Boynuzsuz hayvanlar için alan ve yemlik uzunluğu gereksiniminin azalması, boynuzsuz hayvanların daha kolay idare edilebilmeleri de uygulamanın sayılabilecek diğer yararlı yönleri arasındadır. Uygulama esnasında ve sonrasında seçilen yöntemin birey üzerinde yaratabileceği etkiler ise uygulamayı refah açısından tartışılır kılan yüzünü oluşturmaktadır. Yakma en fazla kullanılan boynuz köreltme yöntemidir (Grondahl-Nielsen ve ark., 1999). Yavru ruminantta boynuz düğmesinin çıkarılarak boynuz köklerinin kısa süre ile yüksek sıcaklıkta yakılmasına dayanan bu uygulama sonrasında hayvanların genel bir durgunluk gösterdikleri bilinmektedir (Daş, 2005). Moriesse ve ark. (1995) uygulama esnasında ağrı kesici kullanılmasına rağmen

işlemin ağırlı ve stresli olmasının muhtemel olduğunu açıklamaktadırlar. Bununla birlikte, erken yaşta kısa süreli stres ve ağrının hayvan üzerinde ciddi anlamda bir etkisinin olmayacağı (Grandin, 1980), kısa süreli acı ve stresin refahı olumsuz etkilemeyeceği, hatta kimi olumlu etkilerden söz edilebileceği yönünde bildirişlere de rastlamak mümkündür (Puppe, 2003).

Kuyruk kesme uygulamasına genellikle yaralanmaların önlenmesi ve hijyen nedeni ile başvurulmaktadır (Simonsen ve ark., 1991; French ve ark., 1994). Bu uygulama ile ilgili olarak da, uygulama sırasında oluşan ağrı ve stres dışında uygulama sonrasında da bazı olumsuz yan etkilerin çıktığı bildirilmektedir. Bu anlamda koyunlarda rektal prolapsus ile sığırlarda kronik ağrı oluşumuna ilişkin bildirişleri örneklemek olasıdır (Eicher ve ark., 2000; Thomas ve ark., 2003).

Burada sunulan örnek uygulamalar üzerindeki tartışmalar bu makalenin sınırlarını zorlayacak genişliğe sahiptir. Ancak bu değerlendirmeler refahın zamana bağlı yorumu, birey ve parçası olduğu biyolojik-fiziksel çevre arasında refah başlığı altında değerlendirilebilecek tüm olgular açısından olması gereken dengenin tanımlanabilmesi ve nihayetinde de hukuki düzenlemeler temelinde konunun yorumlanabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Sonuç

Biyolojik yeteneklerimiz bize, bugünkü uygulamalarımızdan etkilenecek olan gelecek kuşakların kaderlerini ve hakkımızdaki yargılarını dikkate almamız konusunda sorumluluk yüklemektedir. Zira yine insanın biyolojik yetkinliği sonucu olarak, Dünya'yı paylaştığı canlı türlerinin her biri kendilerine biyolojileri ile uyumlu davranılmayı hak etmektedirler. Bu nedenlerle insan, hayvanların biyolojilerine ve yetiştirilmelerine ilişkin araştırmalarını sürdürmelidir.

Bunun ötesinde, insanın farklı hayvan türlerini algılamasındaki farklılıklar da hem felsefi hem de bilimsel yaklaşımı etkilemektedir. Bu konunun da çok yönlü olarak başlı başına ele alınması gerektiğine inanılmaktadır.

Kaynaklar

- Anonim 2007. Anthropozentrismus. <http://de.wikipedia.org/wiki/Antropozentrismus> (19.12.2007).
- Anonim 2008. Seattle. <http://www.welt-der-indianer.de/geschichte/seattle.html> (21.01.2008).
- Bessei, W. 2006. Quantifizierung von Wohlbefinden bei Tieren. 21. Hülsenberger Gespräche, Lübeck, 14.-16. Juni, s.151-159.

- Bracke, M.B.M., Metz, J.H.M., Spruijt, B.M. 2001. Development of a decision support system to assess farm animal welfare. *Acta Agriculturae Scandinavica, Section-A, Animal Sciences* 30: 17-20.
- Bracke, M.B.M., Spruijt, B.M., Metz, J.H.M., Schouten, W.G.P. 2002. Decision support system for overall welfare assessment in pregnant sows A: model structure and weighting procedure. *Journal of Animal Science* 80: 1819-1834.
- Broom, D.M. 1991. Animal welfare: concepts and measurement. *Journal of Animal Science* 69: 4167-4175.
- Candiani, D., Salamano, G., Mellia, E., Doglione, L., Bruno, R., Toussaint, M., Gruys, E. 2008. A combination of behavioral and physiological indicators for assessing pig welfare on the farm. *Journal of Applied Animal Welfare Science* 11: 1-13.
- Cooper, J.J. Ashton, C., Bishop, S., West, R., Mills, D.S., Young, R.J. 2003. Clever hounds: social cognition in the domestic dog (*Canis familiaris*). *Applied Animal Behaviour Science* 81: 229-244.
- Cronney, C.C., Newberry, R.C. 2007. Group size and cognitive processes. *Applied Animal Behaviour Science* 103: 215-228.
- Cronney, C.C., Prince-Kelly, N., Meller, C.L. 2007. A note on social dominance and learning ability in the domestic chicken (*Gallus gallus*). *Applied Animal Behaviour Science* 105: 254-258.
- Daş, G. 2005. Oğlaklarda boynuz köreltme. *Hasad Hayvancılık* 20 (239): 24-26.
- Dawkins, M.S. 2006. A user's guide to animal welfare science. *Trends in Ecology and Evolution* 21: 77-82.
- Duncan, I.J.H., Dawkins, M.S. 1983. The problem of assessing well-being and suffering in farm animals. Ed. by Schmidt, D. *Indicators Relevant of Farm Animal Welfare* Martinus Nijhoff, The Hague: 13-24.
- Eicher, S. D., Morrow-Tesch, J. L., Albright, J. L., Dailey, J. W., Young, C. R., Stanker, L. H. 2000. Tail-docking influences on behavioral, immunological, and endocrine responses in dairy heifers. *J. Dairy Sci.*, 83, 1456-1462.
- Fraser, D. 1999. Animal ethics and animal welfare science: bridging the two cultures. *Applied Animal Behavioural Science* 65: 171-189.
- Fraser, D. 2008. Toward a global perspective on farm animal welfare. *Applied Animal Behaviour Science*. *In press*.
- French, N.P., Wall, R., Morgan, K.L. 1994. Lamb tail docking: A controlled field study of the effect of tail amputation on health and productivity. *Veterinary*

- Research 134: 463-467.
- Freundt, E. 2006. Reflexionen über die Verbundheit zwischen Mensch und Tier. Fortsetzung des Gedankens: Was ist dem Menschen das Tier? *Durchblick 3*: 32-36.
- Gonyou, H.W. 1994. Why the study of animal behaviour is associated with the animal welfare issue. *Journal of Animal Science* 72: 2171-2177.
- Grandin, T. 1980. Bruises and carcass damage. *Int. J. Stud. Anim. Prob.* 1: 121-137.
- Grandin, T. 1997. Assessment of stress during handling and transport. *Journal of Animal Science* 75:249-257.
- Grondahl-Nielsen, C., Simonsen, H.B., Damkjær Lund, J., Hesselholt, M. 1999. Behavioural, endocrine and cardiac responses in young calves undergoing dehorning without and with use of sedation and analgesia. *Veterinary Journal* 158: 14-20.
- Halverson, M.K. 2001. Farm animal health and well-being. http://www.awionline.org/farm/pdf/TWP_AnimalHealth_DH.pdf (25.04.2007).
- Hocking, P.M., Maxwell, M.H., Mitchell, M.A. 1996. Relationships between the degree of food restriction and welfare indices in broiler breeder females. *British Poultry Science* 37: 263-278.
- Karaağaç, F. 2007. AB Uyum sürecinde ülkemizde hayvan refahı. <http://www.ankaraenstitusu.org/tr/yazi.aspx?ID=183&kat1=1> (07.12.2007).
- Kasapoğlu, A. 2005. Kur'an'da koşullandırma yoluyla öğrenme -hayvanların koşullandırılması-. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V(3): 57-71.
- Keeling, L., Jensen, P. 2002. Behavioural disturbances, stress and welfare. Ed. by Jensen, P. *The Ethology of Domestic Animals An Introductory Text*. CABI Publishing, Oxon, 79-99.
- Körtner, H.J. 2003. Ehrfurcht vor dem Leben. Strittige Fragen der Bioethik aus der Sicht der Theologie. Vorlesung im Rahmen der Vorlesung "Einführung in die Bioethik". <http://www.univie.ac.at/zoologie/TheoretBio/Ehrfurcht.doc> (18.01.2008).
- Luy, J. 1998. Die Tötungsfrage in der Tierschutzethik. Dissertation, Freie Universität Berlin, Berlin. <http://www.diss.fu-berlin.de/1998/64/index.html> (22.01.2008).
- Luy, J. 2006. Gibt es ethische Normen für Tierschutz? 21. Hülsenberger Gespräche, Lübeck, 14-16 Juni, s.164-168.
- Mayr, P. 2003. Das pathozentrische Argument als Grundlage einer Tierethik. Dissertation, Westfälische Wilhelmsuniversität, Münster, ss 297.
- Morisse, J.P., Cotte, J.P., Huonnic, D. 1995. Effect of dehorning on behaviour and plasma cortisol responses in young calves. *Applied Animal Behavioural Science* 43:239-247.
- Özdemir, İ. 2006. Kur'an ve çevre. *İslam İlimleri Dergisi* Güz, Çorum Çağrı Eğitim Vakfı, Ankara.
- Özgür, A. 2007. Hayvan gönenci açısından Türkiye'de veteriner hekimlik ile ilgili mevzuatın değerlendirilmesi. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi* 78: 45-48.
- Puppe, B. 2003. Stressbewältigung und Wohlbefinden – verhaltensphysiologische Ansatzpunkte einer Gesundheitssicherung bei Tieren. *Arch. Tierz.* 46: 52-56
- Samraus, H.H. 1992. Tierschutz, Naturwissenschaften und Ethologie. *Arch. Tierz.* 35:181-192.
- Savaş, T., Daş, G., Tölü, C. 2006. Hayvanları koruma kanunu ortada kaldı. *Cumhuriyet Tarım-Hayvancılık Eki* 26: 26.
- Savaş, T., Yurtman, İ.Y. 2008. Hayvan davranış bilimi ve zootekni: Tanım ve izlem. *Hayvansal Üretim* 49:36-42.
- Scheibe, K. 1997. Tierschutz und Tierverhalten - eine Analyse aus Sicht der Ethologie. *Arch. Tierz.* 40: 381-398.
- Seifert, V. 2007. Mogelpackung Naturschutz? *Pirsch, Magazin für Jagd und Natur* 1: 10-14.
- Simonsen, H.B., Klinken, L., Bindseil, E. 1991. Histopathology of intact and docked pig tails. *British Veterinary Journal* 147: 407-411.
- Stull, C.L., Reed, B.A., Berry, S.L. 2005. A comparison of three animal welfare assessment programs on California dairies. *Journal of Dairy Science* 88: 1595-1600.
- Thomas, D.L., Waldron, D.F., Lowe, G.D., Morrical, G.D., Meyer, H.H., High, R.A., Berger, Y.M., Clevenger, D.D., Fogle, G.E., Gottfredson, R.G., Loerch, S.C., McClure, K.E., Willingham, T.D., Zartman, D.L., Zelinsky, R.D. 2003. Length of docked tail and the incidence of rectal prolepses in lambs. *J. Anim. Sci.* 81: 2725-2732.
- Tölü, C., Savaş, T. 2007. A brief report on intra-species aggressive biting in a goat herd. *Applied Animal Behaviour Science* 102: 124-129.
- Tölü, C. 2005. Keçi yetiştiriciliğinde önemli bir sorun: Boynuzlu mu? Kabak mı? *Hasad Hayvancılık* 237: 22-25.
- Von Borrell, E. 1999. Ist Wohlbefinden ein Produktionsfaktor? *Züchtungskunde* 71: 473-481.
- Von den Berg, S. 2005b. Ethikmodelle oder die relative Ethik. <http://www.fsbio-hannover.de/offtheweek/118.htm> (22.01.2008).

- Von den Berg, S. 2005a. Ethik allgemein oder die Moral von der Geschicht'. <http://www.fsbio-hannover.de/oftheweek/118.htm> (22.01.2008).
- Weber, R.E.F., Valle Zarate, A. 2005. Der Begriff Wohlbefinden in der Nutztierhaltung – Diskussion aktueller Definitionsansätze als Grundlage für praxisorientierte Forschung am Beispiel der Mastschweinehaltung. Arch. Tierz. 48: 475-489.
- Weish, P. 2006. Biologie und Religion. Gedanken eines Biologen zu Natur, Religion und Ethik. Symposium Mensch-Fortschritt-Religion, 4 März, Floridsdorf <http://homepage.univie.ac.at/peter.weish/schriften/Natur%20und%20Religion.pdf> (21.01.2008).